

**ДИТЯЧА АГРЕСИВНІСТЬ
ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

В. В. Кобильченко

У статті проаналізовано різноманітні теорії агресивності, зроблено спробу визначення природи агресивності в ранньому віці.

Ключові слова: агресивність, дитяча агресія, теорії агресивності.

**ДЕТСКАЯ АГРЕССИВНОСТЬ
КАК АКТУАЛЬНАЯ ПРОБЛЕМА СОВРЕМЕННОЙ ПСИХОЛОГИИ**

В статье проанализированы различные теории агрессии, сделана попытка определения природы агрессивности в раннем возрасте.

Ключевые слова: агрессивность, детская агрессия, теории агрессивности.

**CHILDREN'S AGGRESSION
AS AN ACTUAL PROBLEM OF MODERN PSYCHOLOGY**

In article various theories of aggression are analyzed, attempt of definition of the nature of aggression at early age is made.

Keywords: aggression, children's aggression, aggression theories.

У психологічній літературі *агресивність* трактується як цілеспрямоване завдання фізичної або психічної шкоди іншій особі. Агресія в тій чи іншій мірі властива кожній людині, оскільки є інстинктивною формою поведінки, основна мета якої – самозахист і виживання у світі. Але людина, на відміну від тварин, з віком привчається трансформувати свої природні агресивні інстинкти в соціально прийнятні способи реагування, тобто в нормі у людей відбувається соціалізація агресії.

Слово «агресія» походить від латинського *aggressio*, що означає «напад». У психологічному словнику [2] наведено таке визначення цього терміна: «Агресія – це мотивоване деструктивне поведіння, що суперечить нормам і правилам існування людей у суспільстві, що завдає шкоди об'єктам нападу, фізичної та моральної шкоди людям або викликає в них психологічний дискомфорт (негативні переживання, стан напруженості, страху, пригніченості тощо)».

Пошуки причин підвищеної агресивності у дітей ведуться в різних напрямках. У психологічній науці існує чимало різноманітних підходів до пояснення природи агресії.

У психоаналітичному підході (З. Фрейд) агресія розглядається як породження інстинкту боротьби, поряд з інстинктами життя, еросу, смерті, руйнування. Досліджуючи природу агресії, З. Фрейд припустив, що в людині безупинно виробляється агресивна енергія, яку вона періодично «викидає», іноді навіть без видимого приводу. На думку З. Фрейда, агресія, спрямована на інших людей, служить для збереження гомеостазу організму, позаяк у разі, коли ця енергія танатоса не буде спрямована назовні, то це призведе до руйнування самого індивіда. За З. Фрейдом, агресія бере початок із вроджених, інстинктивних сил, а зовнішній прояв емоцій, що супроводжують агресію, може викликати розрядку руйнівної енергії та зменшити ймовірність більш небезпечних дій [7].

В умовах нормального розвитку система соціальних норм і заборон поступово інтеріоризується (стає частиною психіки людини, за З. Фрейдом – це формування Супер-Его), і контроль стає внутрішнім. Тоді більша частина поведінки, у тому числі й вияву агресивності, регулюється вже совістю й/або почуттям провини, у різних пропорціях у різних особистостей.

Його дочка Г. Фрейд, яка займалася дитячим психоаналізом, розглядає агресію як один із механізмів захисту «Я». Відповідно до цього вона вважає, що агресія є проявом тривоги та страху, які виникають у «Я» щодо минулих і можливих подій. Агресія виникає у тих випадках, коли існує загроза реальна або уявна для «Я» дитини. Вдаючись до агресії, дитина намагається подолати існуючу тривогу. Механізмом такої поведінки, на думку Г. Фрейд, виступає «ідентифікація з агресором», приймаючи його атрибути, дитина перетворюється з того, кому загрожує, у того, хто загрожує. Агресивні устремління дитини стосовно об'єкта тривоги, таким чином, часто мають попереджувальний характер [6].

Не меншої уваги заслуговує теорія К. Лоренца, який вважав, що агресія має своїм джерелом не описані З. Фрейдом інстинкти, а інстинкт боротьби за виживання. Агресивна енергія генерується в організмі спонтанно, але безупинно й у постійному темпі, регулярно накопичуючись із часом. Чим більше агресивної енергії нагромадилося на певний момент, тим меншою силою повинен володіти стимул, що сприяє її прояву. Крім вродженого інстинкту боротьби, люди наділені здатністю придушувати свої прагнення. Але людська здатність до насильства, на думку цього вченого, превалює над стримуючими початками, що придушують агресивні дії. Однак, любов, дружба та прихильність усе ж можуть блокувати прояви агресії [4].

Засновник індивідуальної психології А. Адлер [1] убачав причину дитячої агресії в тому, що протягом усього свого розвитку дитині властиве «почуття неповноцінності». Вона переживає дуже тривалий період залежності, коли є зовсім безпомічною, і, щоб вижити, повинна

опирати
може о
ного се
який вс
почуття
агресив
Незр
підлег
прагнен
породж
переваг
сті. В р
А. Адле
ноцінн
Ідек
Так, К.
трах бу
або пен
Варл
а побіч
аналізо
Наст
і Едвар
латинсь
та супр
тривого
лідок пл
Згід
проявля
задовол
жості. з
на перел
Част
сивні ді
висунув
подібне
до агре
жертви
Згід
реймає
позиція
формам
Відп
тей люд
від» вхо

опиратися на батьків. Агресивність, якщо вона й закладена в людині як механізм захисту, може отримувати негативні або відносно позитивні форми прояву залежно від того соціального середовища, у якому росте та розвивається дитина, від характеру соціального досвіду, який вона здобуває, живучи серед людей. Дорослі, які не вміють або не хочуть зрозуміти почуття дитини, які принижують її, демонструючи свою перевагу, стимулюють виникнення агресивної поведінки.

Незрілість, несамостійність, непевність призводять до хворобливого переживання свого підлеглого стану стосовно більш сильних людей у сімейному оточенні, у дитини з'являється прагнення будь-що досягти переваги над більш сильними й умілими (над дорослими). Це породжує почуття неповноцінності, позначаючи початок тривалої боротьби за досягнення переваги над соціальним оточенням, і так само прагнення до досконалості та бездоганності. В результаті виникає фіктивна ідея та цільова настанова на перевагу. Отже, у розумінні А. Адлера, агресія є способом досягнення переваги, інструментом подолання почуття неповноцінності [1].

Ідею про те, що в основі дитячої агресії лежить страх, поділяють багато психоаналітиків. Так, К. Бютнер називає дві найбільш часті причини агресії в дитячому віці. По-перше, це страх бути травмованим, скривдженим, піддатися нападкові. По-друге, це вже пережита образа, або психічна травма, або ж сам напад [3].

Варто зазначити, що в дитячому віці несвідомі, агресивні імпульси проявляються не прямо, а побічно, знаходячи своє вираження у фантазіях, іграх дітей, зміст яких може бути піддано аналізу з метою виявлення захисних механізмів, до яких вдається «Я» дитини.

Наступна теорія агресії була створена в 1939 р. відомими психологами Джоном Долардом і Едвардом Міллером і дістала назву «теорія фрустрації – агресивності» [4]. Фрустрація, від латинського *frustratio*, – це психічний стан, що викликаний неуспіхом у задоволенні потреби та супроводжується різними негативними переживаннями: роздратуванням, розчаруванням, тривогою, розпачем тощо. Фрустрація не є наслідком позбавлення бажаного, а виникає внаслідок глибокої розбіжності між рівнем запитів і реальних досягнень людини.

Згідно з такою теорією агресії до неї призводить фрустрація, однак агресія не завжди проявляється стосовно фрустратора. Людина, якій перешкодили діяти, зазнає тим більше незадоволення, чим більше прагне досягнення якоїсь мети. Фрустрація є причиною гніву й ворожості, за наявності агресивних стимулів гнів може провокувати агресію. У такому разі реакція на перешкоду виражається в агресивних діях стосовно людини або об'єкта, що перешкоджає.

Часто через страх покарання, сильної відповідної реакції людина переносить свої агресивні дії на іншу людину або об'єкти, які не можуть відповісти їй тим же. Так, Е. Міллер висунув систематизовану модель, що пояснює появу такого феномена. Він припустив, що подібне поведіння агресивного індивіда обумовлено трьома факторами: силою спонукання до агресії; силою факторів, що гальмують таку поведінку; подібністю кожної потенційної жертви із фруструючим фактором.

Згідно зі ще однією теорією агресивності – «теорією соціального научіння», людина переймає агресивну поведінку, спостерігаючи за іншими. Ця теорія стверджує, що агресивна позиція є складною системою навичок. Тобто, дитина повинна спостерігати за соціальними формами прояву агресії й поступово засвоювати їх.

Відповідно до теорії американського психолога Альберта Бандури, більшість особливостей людської поведінки розвивається шляхом наслідування інших людей. У «минулий досвід» входить не тільки безпосередній досвід людини, але й научіння шляхом наслідування

поведінки інших людей. Отже, перша причина появи ознак агресивного поводження у дітей лежить в природі соціалізації: найбільш ошадливий для дитини шлях соціалізації – наслідування дорослого. Дитина, бачачи агресію у дорослих, наслідує її. Агресивність поки ще не є рисою характеру дитини, вона узята нею на озброєння як «дорослий» спосіб поведінки. Якщо на цьому етапі агресія не припиняється, якщо дитину не вчать іншим способам поводження, більше того, якщо агресія підтримується дорослими, то вже незабаром дитина починає проявляти агресивність усвідомлено.

У разі, якщо люди, які виховують дитину, проявляють агресивність, то й дитина, наслідуючи їх, стане агресивною. Насильство в родинах часто призводить до насильства в подальшому житті. На думку А. Бандури, агресивність є причиною звичайного навічання: вона зростає або зменшується внаслідок спостереження сцен агресії й аналізу видимих наслідків для людини, яка діяла агресивно. Значний вплив на агресивність роблять індивідуальні детермінанти агресії [5].

Ми проаналізували далеко не всі, а лише провідні теорії, які пояснюють таке явище, як агресія. Уже сама поява таких теорій свідчить про серйозність й неоднозначність цього психологічного явища, а в самих теоріях обстоюється думка про те, що або агресія закладена в людині від народження, або агресивність – це соціальна якість, що формується у дитини дуже рано через спостереження та наслідування її проявів у навколишньому житті.

Таким чином, аналіз різних теоретико-методологічних підходів переконує в доцільності розуміти агресію як цілеспрямоване руйнівне явище що суперечить нормам і правилам співіснування людей у суспільстві, завдає шкоди об'єктам нападу, заподіює їм фізичну шкоду чи викликає у них психологічний дискомфорт. Разом з тим, це такий психологічний стан, який може містити не тільки прямий напад, а й погрозу, бажання напасти, приховану ворожість тощо.

Список використаних джерел

1. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии [текст] / А. Адлер. – М., 1995. – 36 с.
2. Большой психологический словарь / [ред. Б. Г. Мещеряков, В. П. Зинченко]. – С.-Пб. : ЕВРОЗНАК ОЛМА-ПРЕСС, 2004. – 666 с.
3. Бютнер К. Жить с агрессивными детьми [текст] / К. Бютнер. – М., 1991. – 88 с.
4. Краткий психологический словарь [текст] / Под ред. А. В. Петровского. – М. : Политиздат, 1990.
5. Румянцева Т. Р. Понятие агрессивности в современной зарубежной психологии [текст] // Вопросы психологии. – 1991. – №1.
6. Фрейд А. Психология «Я» и защитные механизмы [текст] / А. Фрейд. – М., 1993. – 141 с.
7. Фрейд З. Психология бессознательного / З. Фрейд. – М., 1989. – С. 425-439.

*У статті
сталистю.
на саморе-
акцентуа-
відсталість*

**Ключо-
подіток і:**

НА

*В статті
ной отст-
личности
данных от-
чувств по-*

**Ключев-
гуляция, по-**

*S
The art-
the impact
Based on
of emotions*

**Keywor-
adolescent**